

3. Делёз Ж. Логика смысла; Пер. с фр. – М.: "Раритет"; Екатеринбург: "Деловая книга", 1998. – 480 с.

4. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: учебник / И.М. Кобозева. – [изд. 4-е.]. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 352 с.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13

Падалка Ю., асп.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

МОДАЛЬНОСТЬ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ И ФИЛОСОФСКАЯ КАТЕГОРИЯ

Рассмотрено происхождение, внедрение, истории развития понятия "модальность". В статье представлены взгляды на категорию модальности Аристотеля, Канта, Эпштейна. Проанализирован вопрос о соотношении лингвистики и философии в рамках рассмотрения категории модальности.

Ключевые слова: *модальность, значение модальности, модус, высказывание, содержание высказывания, диктум.*

Padalka J., postgraduate student

Institute of Pilology, Taras Schevchenko National University of Kyiv

MODALITY AS A LINGUISTIC AND PHILOSOPHICAL CATEGORY

Is devoted to the examination of the problem of origin, inculcation, history and development of the concept of "modality". The author reviews in detail interpretations of modality by such scientists as Aristotle, Kant, Epstein and considers correlation of linguistics and philosophy in the context of research of the modality category.

Key words: *modality, The phenomena of modality, modus, enounce, content of enounce, dictum.*

УДК 811.161.2'42

Падар Ю. А., асп.,

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

АКСІОЛОГІЧНІСТЬ У СИСТЕМІ ДИСКУРСИВНИХ КАТЕГОРІЙ

У статті розглянуто основні дискурсивні категорії, обґрунтовано статус аксіологічності як дискурсивної категорії. Автор відокремлює

категорію оцінковості від категорії модальності, розуміючи останню у вузькому значенні – як характеристику події з точки зору реальності / нереальності.

Ключові слова: *текстові категорії, дискурсивні категорії, аксіологічність.*

Актуальність дослідження основних дискурсивних категорій зумовлена загальною тенденцією лінгвістики до розгляду мови не ізольовано, у вигляді замкненої системи, єдності формальних і семантичних характеристик, але у нерозривному зв'язку з позамовною дійсністю. Увага переноситься на діяльнісний, функціональний аспекти, вивчення міжособистісної комунікації. Це зумовило необхідність входження в коло основних лінгвістичних термінів, що відносяться до поняття дискурсу, яке віддзеркалює процесуальний, комунікативно спрямований характер досліджень мовлення і тексту як його (мовлення) зафіксованої форми.

Метою дослідження є розгляд аксіологічності як "ціннісного аспекту значення" (Л. Дронова), оцінки мовцем описуваних подій чи висловлювання в колі основних дискурсивних категорій.

Предмет дослідження – аксіологічність як окрема та самостійна дискурсивна категорія. Об'єктом дослідження стали основні текстові та дискурсивні категорії, що вивчають мовлення як процес і текст як фіксацію акту комунікації.

Новизна роботи полягає у спробі доведення доцільності розгляду аксіологічності як однієї з основних дискурсивних категорій через зіставлення текстових і дискурсивних категорій, виділення серед них інваріантних, а також аналіз причин варіативності інших.

Розвиток уявлень про текстові категорії корелює з поступовою зміною "парадигми знання" (О. Кубрякова): від системно-структурної й структурно-семантичної до комунікативно-функціональної. Ці парадигми співвідносяться із розвитком категорій, притаманних тексту, від текстових і текстово-дискурсивних до дискурсивних.

Так, спершу лінгвістика тексту розвивалася в руслі структуралізму, тому серед основних категорій, чи дистинктивних ознак тексту, виділялися інформативність, дискретність, когезія, інтеграція, завершеність і континуум (єдність часово-просторових характеристик зв'язного тексту). Важливою текстовою категорією є модальність, яку І. Гальперін поділяє на об'єктивну та суб'єктивну. Перша з них

характеризує ставлення мовця до описуваних подій, а друга – до власне висловлювання (паралельно використовуються визначення "суб'єктивно-модальне", "суб'єктивно-оцінне" значення).

За структурно-семантичного підходу в окрему категорію не виділяється аксіологічність, або оцінка, оскільки до уваги не беруться екстралінгвальні фактори, умови творення комунікації, а модальність характеризує ставлення мовця до події чи висловлювання лише з позиції їх реальності/ірреальності. Виділення саме таких категорій пов'язане із розумінням тексту як статичного об'єкта дослідження, застиглого й такого, що після свого написання продовжує існування безвідносно до "людського фактора". Наголошується на статичному характері тексту, який не є фіксацією спонтанного мовлення, характеризується стабільністю і сталістю, виявляє свою "імпліцитну динаміку" (І. Гальперін) лише у процесі читання.

Із розвитком комунікативно-функціональної наукової парадигми у лінгвістиці тексту відбувається суттєве зміщення акцентів із власне мовної (семантичної та формальної) складової на комунікативний потенціал, а дослідження присвячуються питанням "комунікативного плану.., вивчення умов "правильної", вдалої комунікації" [Николаева 1978, 18]. З активним розвитком нового розуміння тексту в лінгвістиці, із його розширенням і багатовимірністю як явища комунікативного, що розглядається у функціональному аспекті, розгалужується й система текстових категорій. Серед інваріантних текстових категорій, яким присвячені праці О. Бондарко, Н. Валгіної, Л. Завгородньої, А. Загнітко, Т. Николаєвої, О. Селіванової, Л. Тихомирової, К. Філіппова, В. Чернявської та інші, виділяють когерентність, когезію, дискретність, інформативність, інтертекстуальність, а також модальність.

Модальність визначається як "ставлення автора до змісту повідомлення" [Кочан 2009, 25]. Сучасне розуміння модальності спирається не на поняття з модальної логіки, а на філософську категорію оцінки [Белова 2003, 252; Смущинська 2001, 16], оскільки тлумачиться широко: до оцінки подій з погляду їх реальності/ірреальності (співвідноситься із граматичною категорією способу) додається низка інших емотивно-оцінних значень, що зазвичай виражаються за допомогою лексико-семантичних одиниць.

У сучасних дослідженнях протиставлення об'єктивної та суб'єктивної модальностей поступово нівелюється, оскільки мовлення за своїм визначенням є суб'єктивним, бо твориться спонтанно, "тут і тепер", залежить від контексту та попереднього досвіду мовця, а модальність "у мовленні... претендує на роль всеохопної маніфестації суб'єктивного, пропущеного крізь призму індивідуального процесу пізнання навколишньої дійсності і сформульованого вербалізованого ставлення до неї" [Ніка 2007, 32]. Термін *суб'єктивна модальність* продовжує використовуватися, але вже не як частина опозиції суб'єктивне – об'єктивне, а як синонім до терміна *авторська модальність* (паралельно також використовується термін *суб'єктивна авторська модальність*). У різний час проблемою визначення поняттєвого обсягу терміна авторська модальність займалися Н. Валгіна, С. Вауліна, О. Девіна, В. Кухаренко, М. Откупщикова, Т. Якимець та інші. Усі дослідження можна узагальнити до двох основних підходів: у вузькому розумінні авторська модальність – це лише втілення інтенції автора, у широкому – "не обмежується лише образом автора, але охоплює також і образ персонажа і реалізується на всіх рівнях тексту, включаючи і синтаксичний" [Вауліна 2010]. Як синонімічний до авторської модальності використовується термін аксіологічна модальність, проте С. Вауліна, О. Девіна, Л. Дронова доводять, що ці поняття не є рівнозначними: якщо перша є вираженням системи цінностей і способів оцінки лише автора, то остання "може розкривати ціннісні уявлення не лише конкретної людини, але й цілої етнокультурної спільноти на різних етапах її формування і розвитку" [Вауліна 2010].

Отже, категорія модальності включає аксіологічну модальність, або оцінковість, як вираження ціннісних орієнтирів автора, його особистої позиції, оцінки подій або висловлювання за шкалою "добре/погано".

Якщо модальність характеризує смислові характеристики тексту, то інші інваріантні категорії є виразниками його структурних характеристик. Так, зв'язність і цілісність тексту взаємопов'язані та взаємозалежні як його зміст і форма: "поняття цілісності веде до його змістової та комунікативної організації, а поняття зв'язності – до його форми, структурної організації" [Валгіна 2003]. Варто наголосити, що текст – це специфічна цілісність, оскільки ми говоримо про когерентність тексту навіть

тоді, коли він за певних обставин не був завершений або характеризується відкритим фіналом, долучає читача, реципієнта до процесу його творення.

Безпосередньо з когерентністю та когезією пов'язана категорія дискретності. Вона співвідноситься із "двоспрямованістю" тексту, який, з одного боку, є втіленням авторської індивідуальності, а з іншого, характеризується інтенційністю, орієнтацією на читача. Подільність тексту (тематична, формальна, на змістовому чи змістовому рівнях) свідчить про його здатність виконувати одну з головних функцій – впливу, тобто донесення до слухача або читача певної точки зору, обсягу інформації. Із властивістю тексту щось повідомляти, доводити до відома, пояснювати тощо пов'язана ще одна категорія – інформативність. Під інформативністю тексту розуміють або його фактологічну наснаженість, або ж "ступінь новизни й несподіваності для аудиторії елементів тексту" [Кочан 2009, 23].

У найновіших дослідженнях з лінгвістики тексту як постійна, невід'ємна й основна текстова категорія виступає й інтертекстуальність. Визначення інтертекстуальності базується на твердженні, що кожен текст пов'язаний з іншими текстами як на синхронічному, так і діахронічному рівнях, а також позамовним контекстом. Таку онтологічну вбудованість тексту і комунікантів у "семіотичний універсум" О. Селіванова називає інтерсеміотичністю. У кожному новому тексті ми знаходимо свідомі чи несвідомі ремінісценції, посилання, алюзії тощо, отже, окремий текст виступає як мікротекст, а їх сукупність утворює макротекст.

Функціональний характер сучасних досліджень показує необхідність вводу поняття дискурсу, яке не обмежується структурно-семантичними характеристиками тексту. При переході від текстових до дискурсивних категорій з'являється термін *текстово-дискурсивні категорії*. Крім уже традиційних категорій цілісності, зв'язності, дискретності, інформативності й континууму, дослідниця О. Селіванова долучає до текстово-дискурсивних категорій референтність як "співвіднесення дискурсу та змісту тексту із дійсністю" [Селіванова 2002], антропоцентричність, що виявляється у "діалогічних зв'язках автора і тексту, автора і... читача..." [Селіванова 2002], а також інтерактивність як "взаємодію комунікантів, занурених у семіосферу і буття" [Селіванова 2002]. У межах категорії модальності О. Селіванова виділяє підкатегорії аксіологічності й емотивності, де аксіологічність

визначається як оцінка подій автором або читачем (у дискурсі), персонажем (у тексті) за шкалою "добре – нейтрально – погано".

На сьогодні існує тенденція до зіставлення понять дискурсу і тексту за принципом "ціле – часткове" або "процес – результат". У лінгвістичному значенні дискурс трактується як "текст у нерозривному зв'язку з інтуїтивним контекстом, що визначає все суттєве для породження цього висловлювання/тексту, у зв'язку із системою комунікативно-прагматичних і когнітивних настанов автора, який взаємодіє з адресатом" [Чернявская 2009, 135]. Залучення до обсягу понять лінгвістики тексту дискурсу як тексту з його позамовним контекстом, інтенцій ними, прагматичними й ціннісними настановами мовця змістило увагу дослідників з проблем власне лінгвістичних на більш глобальну єдність мовлення й людини. Дискурсивні категорії, що стали об'єктом дослідження комунікативної та когнітивної лінгвістики, граматики дискурсу й інших напрямів, які вивчають співвідношення мовця й ментальних здатностей людини, розглядають мовлення не лише як засіб передачі, але й безпосереднього формування думки, відрізняються від досліджуваних раніше текстових категорій своїм процесуальним, діяльнісним характером, залученням до критеріїв виділення позамовного контексту, ситуації творення мовлення.

У когнітивній лінгвістиці проблемами вивчення дискурсу та дискурсивних категорій займаються В. Григор'єва, В. Касевич, Г. Колшанський, О. Кубрякова та інші. Текст як породження дискурсу, що потребує "врахування усіх соціальних параметрів того, що відбувається, усіх прагматичних факторів його здійснення" [Кубрякова 2001], окрім усіх вище згадуваних категорій, також характеризується інформаційною самодостатністю, адресністю ("орієнтація на певне коло людей" [Кубрякова 2001]), але головною характеристикою тексту за когнітивного підходу є його інформативність, здатність бути носієм певного знання, яке не завжди (чи майже ніколи) є суто раціональним, оскільки "в когніції все нерозривно пов'язане з емоціями, оцінками" [Кубрякова 2001]. Отже, важливою характеристикою тексту є наявність у ньому "вивідного знання", яке нерозривно пов'язане з емотивними структурами, що експліцитно чи імпліцитно наявні у кожному акті мовлення і тексту як результаті такого акту.

Як бачимо, з погляду когнітивної лінгвістики, оцінка стає важливою категорією дискурсу, оскільки без оцінкового та експресивного компонентів текст не може виконувати свою

основну когнітивну функцію: бути "джерелом збудження у нашій свідомості багаточисельних асоціацій і когнітивних структур" [Кубрякова 2001]. Існує також тенденція до розгляду оцінки як частини загального дискурсу, що має назву експресивного дискурсу. Його мета – "скласти уявлення про предмет спілкування, дати йому позитивну чи негативну оцінку" [Григор'єва 2007, 76].

У межах дискурсивного підходу до розуміння мовлення продовжує функціонувати термін суб'єктивна модальність, що позначає спектр смислів, які не увійшли у вузьке розуміння модальності як співвідношення повідомлення з дійсністю. При цьому, оцінковість або входить до поняття суб'єктивної модальності: "...категорія оцінності входить як складова до категорії суб'єктивної модальності поруч із емоційністю, експресивністю, соціальним забарвленням тощо" [Смущинська 2001, 16], або тісно пов'язана із суб'єктивною модальністю, але виводиться за її межі: "поєднуючись із оцінковістю, суб'єктивна модальність бере участь у розміщенні інформації у межах параметрів "добре/погано" [Белова 2003, 254].

Отже, основні текстові категорії, що характеризують його структурні властивості, доповнюються дискурсивними категоріями, які висвітлюють процесуальний, орієнтований на виконання певних функцій у позамовному просторі аспект тексту як зафіксованого мовлення. Текст розглядається як "двоспрямований" об'єкт дослідження, який має на меті не лише повідомлення певної інформації безвідносно до адресата, але і впливу на слухача. Оцінковість, або аксіологічність, є дискурсивною категорією, адже саме у межах дискурсу можливе пізнання, вивід знання, власне комунікація, метою якої є взаємний вплив комунікантів, а розуміння інтенції, прагматичної складової тексту неможливе без вираження авторського ставлення, оцінки, маніфестації власної ціннісної парадигми в ньому.

Аксіологічність – це дискурсивна категорія, спосіб когнітивного осмислення світу мовцем крізь призму його ціннісних орієнтирів, що формують систему оцінок у тексті за шкалою "добре – нейтрально – погано". Включення широкого спектру лексико-семантичних засобів, низки нових смислів у категорію модальності призвело до розмивання її поняттєвого обсягу, дало підставу визначати модальність як супер-, або гіперкатегорію (А. Белова). Ми вважаємо доцільним розглядати модальність у її вузькому значенні як характеристику мовцем

повідомлюваних подій з погляду реальності/ірреальності, а оцінює виділити в окрему дискурсивну категорію, що характеризує подію за шкалою "добре-нейтрально-погано".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации/ А. Д. Белова. – К. : КНУ имени Тараса Шевченка, 2003 – 304 с.

2. Валгина Н. С. Теория текста. Учебное пособие/ Валгина Н. С. – М.: Логос, 2003 – 280 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text14/01.htm>

3. Ваулина С. С., Девина О. В. Авторская модальность как текстообразующая категория (к постановке проблемы)// Вестник Российского государственного ун-та им. И. Канта. Вып. 8, 2010 – С. 13-21. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://journals.kantiana.ru/vestnik/203/542/>

4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования/ И. Р. Гальперин. – М.: КомКнига, 2007 – 144 с.

5. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты/ В. С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во ТГГУ, 2007 – 288 с.

6. Кочан І. Текстові категорії: проблеми виокремлення та трактування в сучасній науці // Лінгвістика. – Вип. 9. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009 – С. 20-25.

7. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения// Текст. Структура и семантика. Т. 1. – М., 2001 – С. 72-81. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics1/kubryakova-01.htm>

8. Ніка О. І. Модальність у взаємозв'язках класичної логіки та лінгвістики// Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Вип. 18, 2007 – С. 30-33.

9. Николаева Т. М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспективы// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8. М.: "Прогресс", 1978 – С. 5-39.

10. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: [Монографическое учебное пособие]. – К.: "Фитосоциум", 2002. – 336 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://bankknig.net/knigi/147522-osnovy-lingvisticheskoy-teorii-teksta-i-kommunikacii.html>

11. Смуциньська І. В. Суб'єктивна модальність французької прози: [Монографія]/ І. В. Смуциньська . – К.: ВПЦ "Київський університет", 2001 – 255 с.

12. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебник пособие/ В. Е. Чернявская. – М.: "Либроком", 2009 – 248 с.

Стаття надійшла до редакції 18.04.13

Падар Ю. А., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка

АКСИОЛОГИЧНОСТЬ В СИСТЕМЕ ДИСКУРСИВНЫХ КАТЕГОРИЙ

В статье рассмотрены основные дискурсивные категории, обоснован статус аксиологичности как дискурсивной категории. Автор отделяет категорию оценочности от категории модальности, понимая последнюю в узком смысле – как характеристику события с точки зрения реальности/нереальности.

Ключевые слова: *текстовые категории, дискурсивные категории, аксиологичность.*

Padar A., postgraduate student
Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv

AXIOLOGY IN THE SYSTEM OF DISCURSIVE CATEGORIES

Main discursive categories is considered in the article. Status of evaluation as discursive category is grounded. The author divides evaluation category and category of modality, interpreting the latter in the narrow sense – as a characteristic of the events from the reality / unreality point of view.

Key words: *textual categories, discursive categories, appraisal.*

УДК 801.82.=161.1:165.3

Петренко О.В., асп.,
КНУ имени Тараса Шевченко

ФЕНОМЕН ОСТЕНСИВНОСТИ В ЛИНГВОФИЛОСОФСКОМ ОСВЕЩЕНИИ

Статья посвящена анализу остенсивных определений в контексте их функционирования в заглавиях интернет-страниц. Приведены основные концепции, связанные с проблемой этого типа определений в философии, а также предложена классификация остенсивных